

GYAKORLATI PEDAGÓGIA.

Magyar nyelv és irodalom.

Petőfi: A puszta télen.

II. osztály.

Óravázlat.

I. Számonkérés.

Az egyszerű és összetett szavak.

II. Ráhangolás.

A nyári puszta eleven, mozgalmas élete Petőfinek *Az Alföld és a Kiskunság* című költeményében.

III. Célkitűzés.

Milyennek ábrázolja Petőfi a téli pusztát?

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.

2. A nyári és a téli puszta ellentéte.

3. Másodszori olvastatás és tartalmi megbeszélés részegységek szerint:

a) A tavasz és a nyár kincseit az ősz elfecsérli, s a télnek nem marad semmi (1. versszak).

b) A téli puszta üres, néma, kihalt (2–3. versszak).

Az emberlakta helyek üresek, csendesek, tétlenek (4–6. versszak).

A betyár és a nap szereplése után a puszta dermedt álomba merül (7–9. versszak).

4. A költemény szépségei: a) ábrázolási módja: nem azt írja le, ami van, hanem azt, ami hiányzik; csekély életmegnyilvánulás; pillanatnyi életmegnyilvánulás; b) stílusa.

5. Versalakja.

V. Összefoglalás.

Házi írásbeli feladat: *A mi házunk (tanyánk, utcánk) télen.*

Tanítás.

I. Számonkérés.

Mi a mai leckénk. H.? (A szavak szerkezete.) Mondd el! (A szavak szerkezetük szerint kétfélék... Egyszerű szavak: *toll, szár*... Összetett szavak: *tollszár*... Az összetett szavak két tagból állnak... Vannak többszörösen összetett szavak is...) Miért alkotunk egyszerű szavakból összetett szavakat, G.? (Hogy szókincsünket gyarapítsuk...) Mely összetett sza-

vak írására kell különösen ügyelnünk, B.? (Amelyeknek a határán azonos magánhangzók és azonos mássalhangzók vannak...) A táblához megy S! [Egy tanuló a táblán, a többi a füzetben dolgozik.] Irjunk először oly összetett szavakat, melyeknek határán azonos magánhangzók vannak: *Deszkaajtó, birkaakol, mezőőr, lelküismeret, kiitta, beengedtük*. Ügyeljünk az azonos mássalhangzók írására az összetétel határán: *Ingomb, könyvvásár, cukorrépa, földdarab, oldallap, huszonnégy, zsebbélés, holttest, lakatossegéd, juhús meggától, ellép, áttesz*. Különösen vigyázzunk a kétjegyű mássalhangzók írására az összetétel határán: *Díszszemle, nagygyakorlat, gyümölcsomag, vadászszerszám, kalászszedő, szekrénynyitó, rosszszemű*. Hogyan tagoljuk az összetett szavakat, R.? (Az összetett szavakat az összetétel határán választjuk el...) Irjunk szótagolva: *Lel-ki-is-me-ret, desz-ka-aj-tó, könyv-vásár, holt-test, hu-szon-négy, gyü-mölcs-cso-mag, szek-rény-nyi-tó, rossz-szemű, vas-út, mind-e-gyik, el-en-ged-te, meg-ál-li-tot-tuk*. Elég.

Mit írtunk otthon, B.? (Egy olvasmányból kiírtuk az összetett szavakat, és szótagoltuk őket.) [A füzetek megtekintése.] Feladatát olvassa J! (*Tengelypég, ten-gely-pég, fölédredt, föl-éb-redt, megadom, meg-a-dom, kantárszár, kan-tár-szár, elállott, el-ál-lott...*) Akit kérdezek, az olvas két szót! G! (*Testvérbátyja, tes-vér-báty-ja, asztalszéket, asz-tal-szé-ke-t.*) S! (*Megörülünk, meg-ö-rü-lünk, Diósgyőrre, Di-ós-győr-re.*) [Még néhány tanuló szerepel.] Most térjünk át egy igen kedves foglalkozásra.

II. Ráhangelés.

Ki az Alföld költője? (Az osztály: Petőfi Sándor.) Miért csüngött oly rajongó szeretettel az Alföldön? S! (Mert szülőföldje volt, s a végtelen rónában a korlátlan szabadság képét látta.) Idézzük emlékezetünkbe alföldi tájképeit, K! (*Az Alföld, Kiskunság.*) Egyetlen képen mutatja be Petőfi az alföldi rónát? (Az osztály: Képsorozatban.) Nevezzük meg *Az Alföld* című költemény képeit, B! (A zajos legelő; a csendes tanyák; a dőltekeményű csárda; a homályos látóhatár.) Említsünk kiskunsági tájképeket! G! (Élet a legelőn; élet az érbén; a homokbuckák...) Mi különbség van Petőfi tájképei és a festőművész tájképei között, H.? (Petőfi tájképei elevenek, mozgalmasak: az emberek, állatok és tárgyak élnek, mozognak, cselekszenek...) Például? F! (A szélmalom cigánykereket hány, a bíbic keservesen jajgat, a kútágas elmerengve nézi a délibábot...) L! (A halászmadár szárnyával megcsapja a vizet, a bogarak futkosnak az ér fenekén, a golya a víz alá üti orrát, azután fölemeli fejét, nagyot nyel, és kényesen körülnéz...) N! (A gulyák kolompolnak, a csikósok kurjongatnak; az ostorok pattognak...) D! (A vadludak légi útra kel-

nek, a vércse visít, a szomjas betyárok a csárdába sietnek...) Az Alföldnek mely évszakkbeli képét ábrázolja Petőfi a *Kis-kunság* és *Az Alföld* című költeményében? (Az osztály: Nyári képét.) A téli pusztáról is írt egy remek költeményt; címe: *A puszta télen.*

III. Célkitűzés.

Lássuk, milyenek ábrázolja Petőfi a téli pusztát! Megtaláljuk könyvünk ... lapján. [Tábla-füzet: *Petőfi: A puszta télen.*]

IV. Tárgyalás.

1. A költemény bemutatása.

A puszta télen.

1. Hejh, mostan puszta ám igazán a pusztal
Mert az az ősz olyan gondatlan, rossz gazda:
Amit a kikelet
És a nyár gyűjtöget,
Ez nagy könnyelműen mind' elfecséreli,
A sok kincsnek a tél csak hűlt helyét leli.
2. Nincs ott kinn a juhnyáj méla kolompjával,
Sem a pásztorlegény kesergő sípjával,
S a dalos madarak
Mind elnémultanak;
Nem szól a harsogó haris a fű közül,
Még csak egy kicsiny kis prücsök sem hegedül.
3. Mint befagyott tenger, olyan a sík határ,
Alant röpül a nap, mint a fáradt madár,
Vagy hogy rövidlátó
Már öreg korától,
S le kell hajoinia, hogy valamit lásson...
Igy sem igen sokat lát a pusztaságon.
4. Üres most a halászkunyhó és a csőszház;
Csendesek a tanyák, a jószág benn szénáz;
Mikor vályu elé
Hajtják estefelé,
Egy-egy bozontos bús tinó el-elbődül,
Jobb szeretne inni kinn a tó vizébül.
5. Leveles dohányát a béres leveszi
A gerendáról, és a küszöbre teszi,
Mevágja nagyjából,
S a esizmaszárából

Pipát híz ki, rátölt, és lomhán szipákol,
S oda-oda néz, nem üres-e a jászol.

6. De még a csárdák is ugyancsak hallgatnak,
Csaplár és csaplárné nagyokat alhatnak,
Mert a pince kulcsát
Akár elhajítsák,
Senki sem fordítja feljök a rudat,
Hóval söpörték be a szelek az utat.
7. Most uralkodnak a szelek, a viharok,
Egyik fönn a légben magasan kavarg,
Másik alant nyargal
Szikrázó haraggal,
Szikrázik alatta a hó, mint a tűzkő,
A harmadik velök birkozni szemközt jó.
8. Alkonyat felé ha fáradtan elülnek,
A rónára halvány ködök települnek,
S csak féli mutatják
A betyár alakját,
Kit éji szállásra prüszögve visz a ló,
Háta mögött farkas, feje fölött holló.
9. Mint kiüszött király országa széléről,
Visszapillant a nap a föld pereméről.
Visszanéz még egyszer
Mérges tekintettel,
S mire elér szeme a túlsó határra,
Leesik fejéről véres koronája.

2. A nyári és a téli pusztá ellentéte.

A téli pusztáról szóló Petőfi-versünk is alkalmas arra, hogy különös szépségeiben elmélyedve a téli álomba merült magyar rónát is megszeressük, s ezzel is drága szép Alföldünk rajongóivá legyünk. Először is hasonlítsuk össze a téli pusztát a nyári pusztával! A téli pusztá is olyan eleven és mozgalmas, mint a nyári? (Az osztály: Nem.) A nyári pusztát emberek és állatok népesítik be, de a téli pusztá üres; a nyári pusztá hangós, de a téli csendes, néma; a nyári pusztán szorgalmas, eleven élet folyik, de a téli pusztá tétlen, élettelen.

3. Másodszori olvasatás és tartalmi megbeszélés részegységek szerint.

Olvassuk el még egyszer, hogy pontosan megfigyelhessük azt, hogyan ábrázolja Petőfi a téli pusztá ürességét, némaságát, tétlenségét, élettelenységét.

a) Figyeljük meg a bevezető mozzanatban az évszakok szerepeltetését! Olvasson G.! [Egy tanuló elolvassa az 1. versszakot.] Elég. Mit mond a költő az évszakokról, H.? (Amit a kikelet és a nyár összegyűjtött, azt az ősz mind elfecsérli, s a tél semmit sem talál.) Az ősz mindent elfecsérel, elpazarol, eltékozol. [Tábla-füzet: I. *A tavasz és a nyár kincseit az ősz elfecsérli, s a télnek nem marad semmi.*]

b) A nyár gazdagságából valóban semmi sem jut a télnek. Ezt érezteti a költő a következőkben: költeményünk fő-részében.

Először is vessünk egy pillantást a végtelen pusztára! S.! [Egy tanuló elolvassa a 2—3. versszakot.] Elég. Mi hiányzik a téli pusztáról? mi nincs ilyenkor a pusztán? R.! (Ilyenkor nincs kint a juhnyáj...; a pásztorlegény...; a madarak...; a haris...; a prűcsök...) A haris a fűrjhöz és a fogolyhoz hasonló madár. Mihez hasonlítja a sík határ, J.? (Befagyott tengerhez.) Hát a nap? (Fáradt madárhoz... Őreg kora miatt rövidlátó...) A nap kíváncsiskodása meddő marad: a fagyos rónán nincs látványosság. A téli puszta üres, néma, kihalt. [Tábla-füzet: II. 1. *A téli puszta üres, néma, kihalt. (Nincs életmegnyilvánulás.)*]

Most tekintsünk az emberlakta helyekre! Z.! [Egy tanuló elolvassa a 4—6. versszakot.] Elég. Milyenek a pusztai hajlékok, D.? (A halászkunyhó és a csöszház üres, a tanyák csendesek... Egy-egy bozontos tinó el-elbődül... A béres leveszi a leveles dohányt a gerendáról... Lomhán pipázik... A csárdák is hallgatnak... Snki sem fordítja feléjük a rudat...) Tehát az emberlakta helyek is többnyire üresek, csendesek, csak a tanyákon tapasztalhatunk *csekély életmegnyilvánulást*: az állatok beszorultak az istállóba, onnan vágyódnak a szabad nyári élet után, a béres sem dolgozik kora reggeltől késő estig, mint nyáron, hanem tétlenségben tölti idejét. Az emberlakta helyek tehát üresek, csendesek, tétlenek. [Tábla-füzet: 2. *Az emberlakta helyek üresek, csendesek, tétlenek. (Csekély életmegnyilvánulás.)*]

Az emberlakta helyeket elhagyva, képzeljük magunkat a puszta kellős közepére. Továbbolvas S.! [Egy tanuló elolvassa a 7—9. versszakot.] Elég. Látjátok, nappal csak a levegőben van élet. Miben áll ez az élet, H.? (Szelek és viharok birkóznak egymással...) Mi történik alkonyatkor, M.? (A szelek fáradtan elülnek, a rómára kód telepedik, s a betyár alakját csak félig lehet látni...) Mi történik a föld peremén, vagyis a látóhatáron, B.? (A nap, mint az országból kiűzött király, még egyszer mérgesen 'visszanéz...') A vadul birkózó szelek kimerülése után a kód homályba takarja a rónát, s a betyár és a nap *pillanatnyi életmegnyilvánulása* után a puszta der-

medt álomba merül. [Tábla—füzet: 3. *A betyár és a nap szereplése után a puszta demedt álomba merül. (Pillanatnyi életmegt nyilvánulás.)*]

4. A költemény szépségei.

a) Most már feleljünk meg arra a kérdésre, hogy milyen művészi eljárással ábrázolja Petőfi a téli pusztát. Nem azt írja le, amit lát, hanem azt, ami nincs, ami hiányzik, amit hiába keres. Így érezteti a téli puszta ürességét, némaságát, élettelenségét. Például? K.! (Nincs ott kinn a juhnyáj méla kolompjával...) Le tudná-e ezt a festőművész festeni? (Az osztály: Nem.) Mit ír le tehát a költő, T.? (Nem azt írja le, amit lát, hanem azt, ami nincs...) Még egyszer mondd el, S.! (—) Te is, L.! (—) *A téli puszta téllenségét csokély életmegt nyilvánulás kifejezésével érezteti a költő.* A napról pl. így ír: *Alant röpül... , mint 'a fáradt madár...)* Halljuk G.-t! (A béres egész nap lomhán szívja pipáját... Az állatok mindig az istállóban vannak...) Mit kíván mondani B.? (A csaplár és csaplárné alvással tölthetik a telet...) *A pillanatnyi életmegt nyilvánulás éreztetése is hatásos eszköz a puszta téli demedtségének kifejezésére.* A betyárt pillanatnyi szereplés után elnyeli a köd, a 'nap pedig egy mérges tekintettel befejezi vándorútját. A költő pillanatnyi szerepeltetés után eltávolítja őket a pusztai térségről, jelezve, hogy minden élet megszűnésével dermedt álomba merül a puszta. [Ezt a költemény tartalmából készült jegyzet alapján mindenki könnyen megérti és megjegyzi.]

b) Költeményünk 'tele van szebbnél-szebb kifejezésekkel. Lássunk néhányat! [A tanulók a könyvbe néznek. A jelentkezők felelnek.] D.! (*Méla kolomp, kesergő síp, harsogó haris* =szép jelzős kifejezések.) V.! (*Mint befagyott tenger, olyan a sík határ* =hasonlat.) B.! (*Most uralkodnak a szelek, a viharok*... =megszemélyesítés.) [Még egy-két példát idéznek a tanulók.] Most említsünk egy-két érdekes kifejezést! [A jelentkező tanulók szerepelnek.] N.! (*A jószág benn szénáz.*) G.! (*Lomhán szipákol.*) H.! (*Senki sem fordítja feljök a rudat.*)...

5. A költemény versalakja.

Befejezésül vizsgáljuk meg költeményünk versalakját! Hány sor van minden versszakban? (Az osztály: Hat.) Olvaszuk meg a sorok szótagszámát! (—) K.! (12+12+6+6+12+12.) A két középső sor nem más, mint egy sornak a kettétörése. Vizsgáljuk meg a rímet! (—) S.! (Páros rím.) Ezzel mai szép munkánkat befejeztük.

V. Összefoglalás.

Mivel gazdagodott ma a lelkünk, 'H.? (—) Milyen a szerkezete, T.? (—) Hogyan ábrázolja Petőfi a téli pusztát, L.? (—) Költeményünk versalakja, S.? (—)

Tanuljuk meg az egészet könyv nélkül, még pedig két-két szakaszt óránként!

Fogalmazási feladatunk címe: *A mi házunk télen*, vagy: *A mi tanyánk télen*, vagy: *A mi utcánk télen*.

A tábla és a füzet képe:

Petőfi: A puszta télen.

I. *A tavasz és a nyár kincseit az ősz elfecséréli, s a télnek nem marad semmi.*

II. 1. *A téli puszta üres, néma, kihalt. (Nincs életmegnyilvánulás.)*

2. *Az emberlakta helyek üresek, csendesek, tétlenek. (Csekély életmegnyilvánulás.)*

3. *A betyár és a nap szereplése után a puszta dermedt álomba merül. (Pillanatnyi életmegnyilvánulás.)*

Szántó Lőrinc.

Történelem.

II. Rákóczi Ferenc szabadságharca.

IV. osztály.

(2 tanítási óra anyaga.)

I.

I. Előkészítés. a) Számonkérés.

Az ország felszabadítása a török uralom alól. Miért halogatta a bécsi kormány hazánknak a török uralom alóli felszabadítását? (Nyugati háborúk XIV. Lajossal.) Ki vette végre kezébe a felszabadítás ügyét? (XI. Ince pápa.) Mi adott indítást a felszabadításra? (Bécs felszabadítása.) Kik voltak a Szent Liga tagjai? (I. Lipót, Sobieski, Velence.) Mikor történt Budavár felszabadítása? (1686 szeptember 2.) Kik vettek részt Budavár és hazánk felszabadításában? (Németország, a lengyelek, Európa többi népei a magyarokon kívül.) A kurucoknak kik voltak nevesebb vezérei? (Eszterházy János, Bercsényi Miklós, Bottyán János, stb.) Mennyi volt a felszabadító keresztény sereg létszáma? (Mintegy 70.000 ember.) Mennyi a magyarok száma? (Mintegy 15.000.) Ki tűzte fel mégis az első zászlót a vár bástyájára? (Fiáth János.) Milyen nagyobb ütközetekről tudunk még e hadjárat folyamán? (Szalánkemén, Zenta.) Miért nem sikerült kiverni a törököt Európából? (XIV. Lajos hátbatámadta a Habsburgokat.) Milyen békével végző-